

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

14.03.2022. Nr. 1-6/3
Uz 13.02.2022 1-04/60-pav

Latvijas Republikas Satversmes tiesa
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par viedokļa sniegšanu lietā Nr. 2021-42-01

Tiesībsargs saņēma Satversmes tiesas 2022.gada 13.februāra vēstuli Nr.1-04/60-pav (reģistrēta 14.02.2022 ar Nr.90), kurai pievienots Satversmes tiesas tiesneša 2022.gada 11.februāra lēmums. Ar minēto lēmumu Satversmes tiesas tiesnesis Aldis Laviņš atzīst tiesībsargu par pieaicināto personu lietā Nr.2021-42-01 “Par Kriminālprocesa likuma 500.panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam” un uzaicina izteikt viedokli par apstrīdētās normas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92.pantam. Vienlaikus tiesnesis lūdz izteikt viedokli par citiem jautājumiem, kuriem varētu būt nozīme lietā, kā arī par to, vai tiesai būtu jāpiešķir pilnvaras izvērtēt iespēju ļaut iepazīties apsūdzētajam vai viņa aizstāvim ar operatīvas darbības pasākumu gaitā iegūtajām ziņām, kas ir klasificējamās kā ierobežotas pieejamības informācija.

Izvērtējot lēmumam pievienoto konstitucionālās sūdzības iesniedzēja personas I (turpmāk – Pieteicējs) konstitucionālo sūdzību (pieteikumu), kā arī Saeimas atbildes rakstu, tiesībsargs sniedz šādu viedokli:

1. Kriminālprocesa likuma 500.panta sestā daļa nosaka, ka: “Ja krimināllietā kā pierādījumu izmanto operatīvās darbības pasākumos iegūtās ziņas, tikai tiesa pēc prokurora, cietušā, apsūdzētā vai viņa aizstāvja motivēta lūguma drīkst iepazīties ar tiem operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, lietas materiālos un nolēmumā norādot, ka šie materiāli ir izvērtēti.” (turpmāk – apstrīdētā norma).

Pieteicējs savā pieteikumā norāda, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92.pantam, jo nesamērīgi ierobežo viņa tiesības uz taisnīgu tiesu, precīzāk – pušu līdzvērtīgu iespēju principu un tiesības tikt uzklausītam. Pamatojoties uz apstrīdēto normu, Pieteicējam tika liegts iepazīties ar tiem operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai, bet kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, lai gan krimināllietā kā pierādījumu izmantoja operatīvās darbības pasākumos iegūtās ziņas. Tādējādi Pieteicējam kriminālprocesā netika nodrošinātas tiesības pienācīgi un līdzvērtīgi sagatavoties lietas izskatīšanai tiesā.

Pieteicējs uzskata, ka pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, ierobežojumam ir leģitīms mērķis (nacionālā drošība, valsts noslēpuma saglabāšana), taču tas nav samērīgs. Pieteicējs krimināllietas izskatīšanā ir nostādīts nesalīdzināmi nelabvēlīgākā stāvoklī nekā

apsūdzības uzturētājs, jo nevar pilnvērtīgi pārbaudīt, vai argumenti, kas pamatoti ar operatīvās darbības materiāliem, ir pamatoti un atbilst patiesībai. Tāpat arī Pieteicēja iepazīstināšana ar operatīvās darbības materiāliem būtu bijusi nepieciešama, lai Pieteicējs varētu noskaidrot un izteikt savus paskaidrojumus par faktiem, ka pret Pieteicēju ir tikusi veikta provokācija uz nozieguma izdarīšanu.

Pieteicējs uzskata, ka leģitīmo mērķi ir iespējams sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, piemēram, paredzot tiesai rīcības brīvību un iespēju izvērtēt un izlemt, vai operatīvās darbības materiālu izsniegšana konkrētajā brīdī, konkrētajā apmērā un/vai konkrētajai personai nekaitē nacionālās drošības un/vai valsts noslēpuma saglabāšanas interesēm, brīdinot apsūdzēto par valsts noslēpumu saturošas informācijas neizpaušanu un kriminālatbildību par to.

2. Saeima savā atbildes rakstā norāda, ka, ja operatīvās darbības materiāli, kuri nav pievienoti krimināllietai, bet kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, tiktu izpausti apsūdzētajam vai viņa aizstāvim, būtu apdraudēta operatīvās darbības materiālu konfidencialitāte un līdz ar to arī intereses, kuru dēļ šajos materiālos ietvertā informācija tiek īpaši sargāta.

Seima norāda, ka operatīvās darbības materiālos, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, neietilpst jauni pierādījumi, kas tiks izmantoti, lai pierādītu personas vainu tai inkriminētajā noziedzīgā nodarījumā. Saeimas ieskatā tiesa, iepazīstoties ar operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, nolūkā nodrošināt tiesības uz taisnīgu tiesu pārliecinās par lietā esošo pierādījumu pieļaujamību. Saeimas ieskatā operatīvās darbības materiāli, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, satur pietiekami šauru un specifisku informāciju, lai vērtētu jau lietā esošo pierādījumu pieļaujamību. Līdz ar to apsūdzētajam vai aizstāvim netiek darīts zināms salīdzinoši mazs informācijas apjoms.

Līdz ar to Saeima uzskata, ka ņemot vērā operatīvās darbības materiālu, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, specifisku un izmantošanas mērķi, gan arī to, ka tiesai ir tiesības ar šiem materiāliem iepazīties, ir panākts taisnīgs līdzsvars starp tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu un klasificētas informācijas aizsardzību.

3. Satversmes 92.panta pirmais teikums paredz, ka “ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā”. Tāpat arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6.panta 1.punkts nosaka, ka “ikvienam ir tiesības, nosakot savu civilo tiesību un pienākumu vai jebkuras viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību krimināllietā, uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos neatkarīgā un objektīvā ar likumu izveidotā tiesā [...]”. Interpretējot Satversmes 92.panta pirmo teikumu, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka jēdziens “taisnīga tiesa” ietver divus aspektus, proti, “taisnīga tiesa” kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un “taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā lieta tiek izskatīta¹. Taisnīga tiesa kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs tiesas process aptver vairākus elementus – savstarpēji saistītas tiesības. Tajā ietilpst, piemēram, tiesības uz pieeju tiesai, pušu līdzvērtīgu iespēju princips (līdztiesības un sacīkstes princips), kā arī tiesības tikt uzklautam².

Pušu līdzvērtīgu iespēju princips paredz, “pirmkārt, visām procesā iesaistītajām pusēm iespēju izklāstīt lietas apstākļus un, otrkārt, liedz kādai no pusēm piešķirt būtiskas

¹ Satversmes tiesas 2018.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-23-01 12.punkts.

² Satversmes tiesas 2014.gada 3.aprīļa lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2013-11-01 11.punkts. Citēts pēc Satversmes tiesas 2008.gada 5.novembra sprieduma lietā Nr.2008-04-01 8.2.punkta, 2010.gada 17.maija sprieduma lietā Nr.2009-93-01 8.3.punkta un 2011.gada 30.marta sprieduma lietā Nr.2010-60-01 19.punkta.

priekšrocības salīdzinājumā ar oponentu”³. Pušu līdzvērtīgu iespēju princips jeb procesuālās līdztiesības princips noteic, ka lietas izskatīšanas procesā procesa dalībnieku tiesībām ir jābūt taisnīgi līdzsvarotām (*fair ballance*) - proti, katram ir jābūt nodrošinātām adekvātām iespējām izmantot procesuālos līdzekļus, neesot nepamatoti nostādītām nelabvēlīgākā stāvoklī kā citi procesa dalībnieki. Procesuālā līdztiesība ir nodrošināta tad, ja procesa dalībniekiem ir dotas vienlīdzīgas iespējas izmantot procesā paredzētos procesuālos līdzekļus – piemēram, izteikties par pārējo procesa dalībnieku sniegtajiem paskaidrojumiem un argumentiem un iesniegt pierādījumus un izteikties par tiem.⁴

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) ir atzinusi, ka Konvencijas 6.pants paredz apsūdzētā tiesības efektīvi piedalīties kriminālprocesā⁵. ECT savā praksē vairākkārtīgi ir uzsvērusi, ka “tiesības uz taisnīgu tiesu, ko garantē Konvencijas 6.panta 1.punkts, paredz vienlīdzības principa ievērošanu, kas liek katram lietas dalībniekam dot pietiekamu iespēju izklāstīt savu viedokli apstākļos, kas viņam nerada būtiski diskriminējošu situāciju attiecībā pret oponentu”⁶. Turklāt vienlīdzības princips ir “tikai viens no plašāka “taisnīgas tiesas” jēdziena elementiem, kas ietver arī tādu pamattiesību, ka kriminālprocesā būtu jābūt ievērotai pušu sacīkstei. Tiesības uz sacīkstes procesu krimināllietā nozīmē, ka apsūdzībai un aizstāvībai ir jābūt dotai iespējai pārzināt un komentēt apsvērumus un pierādījumus, ko ir iesniegusi otra puse”⁷. ECT savā praksē ir konsekventi atkārtojusi: pušu līdztiesība nozīmē to, ka “katrai tiesvedības pusei jānodrošina saprātīga iespēja izklāstīt savus argumentus [...] tādos apstākļos, kas to nenostāda būtiski sliktākā stāvoklī salīdzinājumā ar otru tiesvedības pusi”⁸.

Turklāt pilnvērtīgā tiesību aizstāvībā un iesaistīto pušu interešu līdzsvarošanā būtiska nozīme ir arī tiesībām tikt uzklaustītam. Tās tiek īstenotas vairākos veidos, piemēram, kā tiesības saņemt pilnīgu informāciju par pretējās puses izteikto viedokli, savāktajiem pierādījumiem un faktiem, un tiesības izteikties par faktiem un tiesību jautājumiem.⁹ Arī atbilstoši Konvencijas 6.panta 3.punkta b. apakšpunktam ikvienam, kas tiek apsūdzēts noziedzīgā nodarījumā, ir tiesības uz laiku un līdzekļiem, kas nepieciešami, lai sagatavotu savu aizstāvību. Tas nozīmē, ka apsūdzētajam jābūt iespējai organizēt savu aizstāvību piemērotā veidā un bez ierobežojumiem attiecībā uz iespēju izvirzīt visus attiecīgos aizstāvības argumentus, tādējādi ietekmējot procesa iznākumu¹⁰. Minētās tiesības pārklājas ar pušu vienlīdzības un sacīkstes principiem, kas ietverti Konvencijas 6.panta 1.punktā.¹¹

4. Lai gan tiesības uz taisnīgu tiesu nav iekļautas starp tām cilvēka pamattiesībām, kuras saskaņā ar Satversmes 116.pantu var tikt ierobežotas, Satversmes tiesa jau vairākkārtīgi ir

³ Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija sprieduma lietā Nr.2003-03-01 secinājumu daļas 6.punkts. Citēts pēc Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, Council of Europe, 1996, p. 172.

⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 135.lpp, 56., 57.punkts.

⁵ ECT 2018.gada 18.decembra sprieduma lietā “Murtazaliyeva v. Russia, pieteikums Nr.36658/05, 91.punkts.

⁶ ECT 2014.gada 29.aprīļa sprieduma lietā “Ternovskis pret Latviju”, pieteikums Nr.33637/02, 65.punkts. Citēts pēc ECT 2000.gada 3.marta sprieduma lietā “Krēmār un citi pret Čehijas Republiku”, pieteikums Nr.35376/97, 39.rindkopas. Sk. arī ECT 1996.gada 23.oktobra sprieduma lietā “Ankerl v. Switzerland”, pieteikums Nr.17748/91, 38.punktu.

⁷ ECT 1991.gada 28.augusta sprieduma lietā “Brandstetter v. Austria”, pieteikumi Nr.11170/84; 12876/87; 13468/87, 66., 67.punkts.

⁸ ECT 1993.gada 27.oktobra sprieduma lietā “Dombo Beeher BV v. the Netherlands”, pieteikums Nr.14448/88, 33.punkts.

⁹ Sk. Satversmes tiesas 2020.gada 25.septembra sprieduma lietā Nr.2019-35-01 15.punktu un Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija sprieduma lietā Nr.2003-03-01 secinājumu daļas 6.1.punktu.

¹⁰ ECT 2012.gada 10.jūlija sprieduma lietā “Gregačević v. Croatia”, pieteikums Nr.58331/09, 51.punkts.

¹¹ ECT 2012.gada 6.marta sprieduma lietā “Leas v. Estonia”, pieteikums Nr.59577/08, 76.punkts.

atzinusi, ka arī Satversmes 92.pantā paredzētās tiesības ir ierobežojamas, citādāk tas nonāktu pretrunā ar citām Satversmes normām¹².

Apstrīdētā norma paredz, ka tikai tiesa pēc lietas dalībnieku lūguma var iepazīties ar tiem operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu. Vienlaikus nedz no Pieteicēja pieteikuma, nedz no Saeimas atbildes raksta nav viennozīmīgi izsecināms, vai šādas tiesības ir piešķiramas arī prokuroram jeb apsūdzības uzturētājam.

No vienas puses apstrīdētā norma nosaka, ka šādas tiesības ir piešķiramas tikai tiesai. Tas izriet arī no Tieslietu ministrijas informatīvā ziņojuma par “Tieslietu ministrijas darba grupas Kriminālprocesa likuma grozījumu izstrādei izdarītajiem secinājumiem, izvērtējot Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā “Baltiņš pret Latviju” un spēkā esošo normatīvo regulējumu, kas nosaka tiesas kā kriminālprocesa virzītāja kompetenci, pārbaudot un izvērtējot operatīvās darbības pasākumu rezultātā iegūtos pierādījumus” norādītā, ka: *šādas tiesības iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem tiek paredzētas tikai tiesai. [...] Ņemot vērā, ka operatīvās darbības lietas materiāli var saturēt arī tādu informāciju, kas var atklāt, piemēram, operatīvās darbības subjekta amatpersonas identitāti, nav pieļaujams, ka šāda informācija kļūst pieejama arī lietas dalībniekiem, tai skaitā apsūdzētajam.*¹³ Minēta pozīcija ir apstiprināta arī tiesību doktrīnā, norādot, ka: *nevar piekrist viedoklim, ka ar operatīvās darbības materiāliem, kas nav pievienoti krimināllietai, tad būtu jāiepazīstina arī apsūdzības uzturētājs, apsūdzētais vai viņa aizstāvis.*¹⁴

Taču no otras puses Pieteicējs savā pieteikumā norāda, ka gan apsūdzības uzturētājs, gan tiesa krimināllietā ir vairākkārt pamatojuši savu viedokli ar operatīvās darbības materiāliem, taču Pieteicējam nav bijis iespējams par to izteikties. Līdz ar to nav izdarāms nepārprotams secinājums, vai apstrīdētā norma tikai apsūdzētajam (konkrētās Satversmes tiesas lietas ietvaros) liedza tiesības iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, vai arī prokuroram kā apsūdzības uzturētājam. No tā savukārt ir atkarīga pušu līdzvērtīgu iespēju principa piemērošana apstrīdētās normas satversmības vērtēšanā.

Taču jebkurā gadījumā apstrīdētā norma ierobežo Pieteicēja tiesību uz taisnīgu tiesu tvērumā esošās procesuālās tiesības, tādas kā tiesības tikt uzklausītam.

Savukārt, lai noskaidrotu, vai šāds pamattiesību ierobežojums ir attaisnojams, ir jāpārbauda: 1) vai pamattiesību ierobežojums noteikts ar likumu; 2) vai ierobežojumam ir leģitīms mērķis; 3) vai ierobežojums ir samērīgs¹⁵.

5. Pieteicējs neapšaubā un arī tiesībsargs piekrīt, ka pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu un tam ir leģitīms mērķis – valsts drošība. Tomēr pieteicēja ieskatā ierobežojums nav samērīgs, kam savukārt nepiekrīt Saeima.

6. Tiesībsarga ieskatā apstrīdētā norma neatņem tiesības uz taisnīgu tiesu pēc būtības, bet gan tās ierobežo tādā apmērā, kas skar atsevišķu procesuālo tiesību īstenošanu. Apstrīdētā norma nebūtu jāuzlūko kā tāda, kas padara pamattiesību ierobežojumu acīmredzami neatbilstošu Satversmei, bet gan ir noteikts klasificētas informācijas pieejamības ierobežojums.

¹² Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2004-10-01 7.2.punktu un 2003.gada 27.jūnija sprieduma lietā Nr.2003-04-01 secinājumu daļas 1.1.punktu.

¹³Sk. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:3cW-5DUhHZQJ:tap.mk.gov.lv/doc/2015_01/TMZino_250214_Baltiņš.410.docx+&cd=9&hl=lv&ct=clnk&gl=lv.

¹⁴ Rusanovs E., Smans A. Operatīvās informācijas ietekme uz procesa virzītāja iekšējās pārlicēbas veidošanos. Jurista Vārds, 03.11.2015. Nr.43 (895).

¹⁵ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017.gada 10.februāra sprieduma lietā Nr.2016-06-01 21.punktu.

Tiesībsarga ieskatā apstrīdētās normas piemērošanas rezultātā apsūdzētajam kā vienam no normas darbības adresātiem tiek liegts iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem, kas pamato to, kā operatīvās darbības pasākumos tika iegūtas ziņas par faktiem. Proti, šajos operatīvās darbības materiālos tiek ietverta tā informācija, kas ir pirmavots tālāko operatīvo darbību pasākumos iegūtajām ziņām par faktiem. Savukārt ar pašām operatīvās darbības pasākumu laikā iegūtajām ziņām persona var iepazīties atbilstoši Kriminālprocesa likuma 127.panta trešajā daļā nostiprinātajam principam, saskaņā ar kuru “operatīvās darbības pasākumos iegūtās ziņas par faktiem, tai skaitā ziņas, kas norāda uz citas personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu, arī ziņas, kas fiksētas ar tehnisku līdzekļu palīdzību, drīkst izmantot kā pierādījumu tikai tad, ja tās iespējams pārbaudīt šajā likumā noteiktajā procesuālajā kārtībā”. Atbilstoši šā panta ceturtajai daļai, “ja krimināllietā kā pierādījumu izmanto šā panta trešajā daļā minētās ziņas, tai pievieno uzziņu par to, kura iestāde, kad un uz kādu laika periodu akceptējusi operatīvās darbības pasākumu veikšanu. Uzziņu procesa virzītājam izsniedz operatīvās darbības pasākuma veikšanu akceptējušās iestādes vadītājs vai viņa pilnvarota amatpersona”. Līdz ar to var piekrist Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka šādu operatīvās darbības materiālu izvērtēšana attiecas uz pierādījumu pieļaujamības izvērtēšanu atbilstoši Kriminālprocesa likuma 130.panta nosacījumiem.

6.1. Šāda atsevišķa no vispārējā regulējuma izrietoša kārtība informācijas pieejamībā un pārbaudē ir pamatojama ar būtiskām valsts drošības interesēm un ne tikai. Operatīvās darbības likuma 24.panta pirmā daļa paredz, ka “operatīvās darbības pasākumu gaitā iegūtā informācija ir klasificējama kā ierobežotas pieejamības informācija vai valsts noslēpuma objekts. Šādu informāciju kā pierādījumu kriminālprocesā drīkst izmantot tikai Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā, nodrošinot operatīvās darbības pasākumu īstenošanas un tajos iesaistīto personu konfidencialitāti un drošību”. Atbilstoši Operatīvās darbības likuma 8.panta trešajai daļai, 16.panta trešajai daļai un 31.panta pirmajai daļai “operatīvās darbības pasākumu organizācija, metodika un taktika ir valsts noslēpums. Operatīvās darbības subjektu amatpersonas operatīvās izstrādes uzdevumu risināšanai ir tiesīgas veikt operatīvo detektīvdarbību, iesaistoties noziedzīgā vidē (tieši un lēģendēti), nodibinot sakarus ar operatīvajā uzskaitē esošajām personām un ar tām saistītajām personām. Šāda darbība un amatpersonas identitāte ir valsts noslēpums. Slepnie palīgi ir valsts aizsardzībā, un ziņas par viņu identitāti un slepeno sadarbību ar operatīvās darbības subjektu ir valsts noslēpums”. Līdz ar to operatīvās darbības materiālu aizsardzība ir skatāma ne tikai no valsts drošības interesēm, bet arī no operatīvo darbību subjektu un slepeno palīgu dzīvības un veselības aizsardzības nodrošināšanas interesēm.

Ievērojot iepriekšminētos apsvērumus, šādas klasificētas informācijas aizsardzība nevarētu tikt nodrošināta ar personas, kura iesaistīta kriminālprocesā un kurai ir tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem, rakstveidā brīdināšu par pienākumu glabāt valsts noslēpumu un par atbildību, kas paredzēta par valsts noslēpuma izpaušanu, atbilstoši Kriminālprocesa likuma 375.panta ceturtās daļas nosacījumiem.

7. Kā pamatots šā atzinuma 6.punktā, tad operatīvās darbības materiāli, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, ir ar specifisku saturu, kas pēc būtības nevar ietvert uz pierādījumiem attiecināmu informāciju. Šādi operatīvās darbības materiāli var prasīt tiesai pievērsties lietā esošo pierādījumu pieļaujamības izvērtējumam, bet ne vainas pamatojošu pierādījumu vērtēšanai. Turklāt Operatīvās darbības likuma 2.pantā ir iekļauti operatīvās darbības uzdevumi, kuru starpā nav pierādījumu vākšana.

Tāpēc operatīvo darbības pasākumu veikšanas mērķis nav un nevar būt pierādījumu iegūšana, jo tas neietilpst operatīvās darbības uzdevumos.¹⁶

Vienlaikus arī pierādījumu pieļaujamības jautājums ir ļoti nozīmīgs tiesiska un taisnīga sprieduma taisīšanā, kam Augstākā tiesa ne reizi vien savu uzmanību ir pievērsusi.¹⁷ Viens no būtiskiem jautājumiem, ko tiesām nākas vērtēt attiecībā uz operatīvās darbības pasākumos iegūtajām ziņām, kuru ieguvi attiecīgi pamato operatīvās darbības materiāli, kuri nav pievienoti krimināllietai, ir policijas uzskūdišana uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. ECT ir norādījusi, ka policijas uzdevums vākt noziegumu atklāšanai un izmeklēšanai nepieciešamos pierādījumus ir saistīts ar zināmām grūtībām. Lai šo uzdevumu izpildītu, arvien biežāk nākas izmantot slepenos aģentus, informatorus un slepenas metodes, īpaši cīņā ar organizēto noziedzību un korupciju. Speciālās izmeklēšanas metodes ir paredzētas dažādos starptautiskajos līgumos, tomēr piemērot speciālās metodes, kas varētu būt noderīgas, vācot tādus pierādījumus kā ar slepeno aģentu palīdzību iegūti dati, ir pieļaujamas tikai tad, ja tiesības un pienākumi, kas izriet no starptautiskām daudzpusējām konvencijām un ir saistīti ar “speciāliem jautājumiem”, piemēram, cilvēktiesībām, netiek iespaidoti. Speciālo izmeklēšanas metožu, īpaši slēpto metožu, izmantošana pati par sevi nevar pārkāpt tiesības uz taisnīgu tiesu un, ka policijas kūdišanas bīstamības dēļ, kas rodas, izmantojot šādas metodes, to izmantošanai ir jānosaka skaidras robežas. Taisnīga procesa princips jāpiemēro jebkuras noziedzīgas darbības izmeklēšanā un Konvencijas 6.panta prasības ir ievērojamas visos kriminālprocesos neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma smaguma, tomēr nekādā gadījumā nedrīkst sabiedrības interesēs attaisnot tādu datu izmantošanu, kuri iegūti policijas uzskūdišanas rezultātā.¹⁸

ECT jau vairākkārt savos spriedumos uzsvērusi arī to, ka, izskatot lietu tiesā, valsts institūcijām nākas uzņemties pienākumu atspēkot aizstāvības argumentus par iespējamo uzskūdišanu (ja vien šie argumenti nav galīgi nepārliecinoši) un šajā nolūkā pārbaudīt pierādījumus par apsūdzētā uzvedību pirms pret viņu sankcionēto speciālo darbību. Konstatējot uzskūdišanas faktu, visi šādā veidā iegūtie pierādījumi ir jāatzīst par nepieļaujamiem.¹⁹ Gadījumos, kad tiek apstrīdēta pierādījumu ticamība, ļoti būtiski ir nodrošināt taisnīgu procedūru, kurā var izvērtēt šādu pierādījumu pieļaujamību. Ņemot vērā, ka uzskūdišanas elements ir neizbēgama operatīvo eksperimentu sastāvdaļa un atšķirība starp uzskūdišanu un tiesisku operatīvo darbību ir ļoti neliela, tiesu loma, veicot kontroli par to, vai pierādījumi ir tikuši iegūti bez uzskūdišanas, kļūst vēl nozīmīgāka, lai varētu dzēst šajā sakarā jebkādas šaubas.²⁰

Vienlaikus gan Satversmes tiesa, gan ECT ir atzinušas, ka Satversmes 92.panta pirmajā teikumā un Konvencijas 6.panta 1.punktā ietvertu tiesību piemērošanas robežas var tikt sašaurinātas lietās, kas attiecas uz valsts drošību vai nepieciešamību saglabāt policijas iestāžu izmeklēšanas darbību metožu slepenību. Tomēr arī šādās lietās ir jāpastāv noteiktām tiesību aizsardzības garantijām, un jebkurā gadījumā ir pieļaujami tikai tādi aizstāvības tiesību ierobežošanas pasākumi, kas ir absolūti nepieciešami.²¹ Turklāt, lai nodrošinātu, ka

¹⁶ Zanders A., Klāviņa G. Operatīvās darbības pasākumos iegūto ziņu par faktiem izmantošana kriminālprocesā. *Socrates*. 2020, Nr.2 (17). 110.-111.lpp. Matisāns L. Operatīvā darbība un pierādījumi kriminālprocesā. *Jurista Vārds*. 12.04.2011. Nr.15 (662).

¹⁷ Sk., piemēram, Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 11.novembra lēmumu lietā Nr.SKK-289/2013; Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 7.aprīļa lēmumu lietā Nr.SKK-78/2014; Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015.gada 28.decembra lēmumu lietā Nr.SKK-549/2015 un Senāta Krimināllietu departamenta 2019.gada 7.novembra lēmumu lietā Nr.SKK-325/2019.

¹⁸ Sk. ECT 2008.gada 5.februāra spriedumu lietā “Ramanauskas v. Lithuania”, pieteikums Nr.74420/01; ECT 2008.gada 21.februāra spriedumu lietā “Pyrgiotakis v. Greece”, pieteikums Nr.15100/06.

¹⁹ Sk. ECT 2003.gada 22.jūlija spriedumu lietā “Edwards and Lewis v. the United Kingdom”, pieteikumi Nr.39647/98, 40461/98.

²⁰ Sk. ECT 2013.gada 8.janvāra spriedumu lietā “Balts pret Latviju”, pieteikums Nr.25282/07.

²¹ Sk. Satversmes tiesas 2020.gada 25.septembra sprieduma lietā Nr.2019-35-01 15.punktu. Sk., piemēram, ECT 1997.gada 23.aprīļa sprieduma lietā “Van Mechelen and others v. the Netherlands”, pieteikumi Nr.21363/93,

apsūdzētais saņem taisnīgu tiesu, visām grūtībām, kuras aizstāvībai rada viņa tiesību ierobežojums, jābūt pietiekami līdzsvarotām ar tiesu iestāžu veiktajām procedūrām²².

Ievērojot minēto, ir jāpārliciecinās, vai ar esošo kārtību, kāda ir paredzēta apstrīdētajā normā, tiek pienācīgi nodrošinātas un sabalansētas apsūdzētā tiesības uz taisnīgu tiesu no vienas puses, un valsts drošības intereses no otras puses.

8. Tiesības uz pierādījumu izpaušanu nav absolūtas tiesības.²³ ECT ir norādījusi, ka gadījumos, kad lietā tiek izmantoti tādi pierādījumi, kas valsts drošības interesēs nekad nav tikuši atklāti, tieši nacionālajām tiesām ir rūpīgi jāpārbauda lēmumu pieņemšanas procedūra, lai nodrošinātu, ka, cik vien iespējams, ir ievērotas prasības nodrošināt sacikstes principu un pušu vienlīdzību, tādējādi aizsargājot apsūdzētā intereses.²⁴ Valstij apstākļos, kad runa ir par valsts drošību un, iespējams, konfidenciālas informācijas izmantošanu, ir jānodrošina indivīdam aizsardzības līdzeklis, kas ir tik efektīvs, cik vien efektīvs tas var būt.²⁵ Turklāt izvērtējot attiecīgās procesuālās garantijas, ir jāņem vērā neizpaužamā materiāla nozīme un tā izmantošana tiesas procesā.²⁶ Proti, vai neizpaužamā informācija var vispār palīdzēt aizstāvībai.²⁷

Augstākā tiesa savā praksē ir vērtējusi apsūdzētā sūdzības par liegumu iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem apstrīdētās normas kārtībā, atzīstot, ka apsūdzētā tiesību ierobežojums iepazīties ar operatīvās izstrādes lietu bija īpaši nepieciešams, lai aizsargātu gan trešo personu pamattiesības, gan sabiedrības intereses. Pirms noteikt ierobežojumu aizstāvībai iepazīties ar informāciju, ar šo informāciju iepazīties un to izvērtēja tiesa. Kasācijas instances tiesas ieskatā, šādā veidā, cik vien tas iespējams, tika nodrošinātas apsūdzētā tiesības uz taisnīgu tiesu, ievērojot saprātīgu līdzsvaru starp sabiedrības un apsūdzētā interesēm.²⁸

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, lai nodrošinātu valsts noslēpumu saturošas informācijas aizsardzību, var tikt noteikti procedūras ierobežojumi. Piemēram, ir iespējams noteikt, ka šo informāciju pārbauda tikai tiesneši, kuri ir saņēmuši atļauju pieejai šādai informācijai. Tāpat var noteikt, ka valsts noslēpumu saturošu pierādījumu pārbaudē nepiedalās lietas dalībnieki vai viņu pārstāvji, vai arī noteikt, ka šāda informācija lietas dalībniekiem tiek sniegta ierobežotā apjomā vai aprakstoši.²⁹ Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka sevišķi svarīgu, ar valsts drošību saistītu apsvērumu dēļ konkrēta informācija vai pierādījumi var netikt darīti zināmi attiecīgajai personai. Tomēr arī tādā gadījumā atbildīgajai institūcijai ir jāizmanto tādi procesuāli līdzekļi, kas nodrošinātu gan valsts drošības aizsardzību, gan personas tiesības tikt uzklautai.³⁰

Tādējādi ar valsts drošību saistītu apsvērumu dēļ var pastāvēt dažāda veida procedūras ierobežojumi, kas konkrētās lietas kategorijas un procesa ietvaros ir jāizvēlas kā

21364/93, 21427/93; 22056/93, 58.punktu, 2000.gada 16.februāra sprieduma lietā “Fitt v. The United Kingdom”, pieteikums Nr.29777/96, 45.punktu, 2000.gada 16.februāra sprieduma lietā “Rowe and Davis v. The United Kingdom”, pieteikums Nr.28901/95, 61.punktu un 2012.gada 6.marta sprieduma lietā “Leas v. Estonia”, pieteikums Nr.59577/08, 78.punktu.

²² ECT 1996.gada 26.marta sprieduma lietā “Doorson v. the Netherlands”, pieteikums Nr.20524/92, 72.punkts.

²³ ECT 1997.gada 23.aprīļa sprieduma lietā “Van Mechelen and others v. the Netherlands”, pieteikumi Nr.21363/93, 21364/93, 21427/93; 22056/93, 58.punkts.

²⁴ ECT 2012.gada 6.marta sprieduma lietā “Leas v. Estonia”, pieteikums Nr.59577/08, 78.punkts.

²⁵ Satversmes tiesas 2004.gada 6.decembra sprieduma lietā Nr.2004-14-01 10.punkts.

²⁶ ECT 2000.gada 16.februāra sprieduma lietā “Jasper v. the United Kingdom”, pieteikuma Nr.27052/95, 54.-55.punkts.

²⁷ ECT 2017.gada 25.jūlija sprieduma lietā “M v. the Netherlands”, pieteikuma Nr.2156/10, 69.punkts.

²⁸ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015.gada 20.februāra lēmums lietā Nr.SKK-27/2015.

²⁹ Satversmes tiesas 2020.gada 25.septembra sprieduma lietā Nr.2019-35-01 15.1.punkts. Sk. ECT 2017.gada 19.septembra sprieduma lietā “Regner v. The Czech Republic”, pieteikums Nr.35289/11, 68.–69. punktu.

³⁰ Eiropas Savienības Tiesas 2013.gada 18.jūlija sprieduma lietā C-584/10 “Commission and Others v. Kadi”, 125.punkts.

vispiemērotākais un atbilstošākais. Kā jau tika pamatots šā atzinuma 6. un 7.punktā, tad tiesībsarga ieskatā operatīvās darbības materiālos, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, pēc būtības nevarētu atrasties kādas tik būtiskas apsūdzēto attaisnojošas ziņas par faktiem.³¹ Līdz ar to tiesai nebūtu uzliekams par pienākumu katrā individuālā gadījumā vērtēt iespēju apsūdzētajam iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, vai lemt par šādas informācijas izsniegšanu ierobežotā apjomā vai aprakstošā formā. Turklāt kā Augstākās tiesas Krimināllietu departaments norādīja savā 2016.gada 4.februāra lēmumā lietā Nr.SKK–53/2016, tad tiesai, iepazīstoties ar operatīvās izstrādes lietu apstrīdētās normas kārtībā, ir ne tikai formāli jānorāda par šo materiālu izvērtēšanu, bet tiesai ir jāsniedz arī savs atzinums. Vienlaikus Augstākā tiesa norāda, ka tiesai savā lēmumā nav jānorāda konkrētas ziņas un fakti, kas iegūti, iepazīstoties ar operatīvās izstrādes lietas materiāliem. Taču Augstākās tiesas ieskatā apstrīdētā norma ir jāinterpretē plašāk, jo norādījumam tiesas lēmumā, ka operatīvās darbības materiāli ir izvērtēti, bez konkrēta atzinuma, nav būtiskas nozīmes. Tādējādi jau šobrīd atbilstoši tiesu praksē nostiprinātajiem principiem tiesai par iepazīšanos ar operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, ir jāsniedz savs atzinums, kurā lietas dalībnieku iebildumi un sūdzības par kādu pierādījumu pieļaujamību būtu pienācīgi izvērtētas un motivētas.

Atbilstoši Operatīvās darbības likuma 24.panta ceturtajai daļai, ja “kriminālprocesā kā pierādījumu izmanto operatīvās darbības pasākumā iegūto informāciju vai šāda informācija tiek izmantota, sagatavojot un veicot izmeklēšanas darbības kriminālprocesā, pēc kriminālprocesa virzītāja pieprasījuma ar šajā operatīvās darbības procesā iegūto informāciju, kas attiecas uz pierādīšanas priekšmetu vai izmeklēšanas darbību sagatavošanu un veikšanu, jāiepazīstina kriminālprocesa virzītājs”. Operatīvās darbības pasākumu rezultātā iegūtās informācijas atbilstību Kriminālprocesa likuma 9.nodaļas un Operatīvās darbības likuma prasībām izvērtē tiesa, pārbaudot iesniegtos pierādījumus. Līdz ar to procesa virzītājs un tiesa nodrošina operatīvās darbības pasākumu rezultātā iegūtās informācijas pieļaujamības pārbaudi.³²

Ievērojot iepriekšminētos apsvērumus, apstrīdētā norma nodrošina samērīgu līdzsvaru starp valsts drošības interesēm un apsūdzētā tiesībām uz taisnīgu lietas izskatīšanu.

9. Vienlaikus tiesībsarga ieskatā ir saskatāmas problēmas tajos gadījumos, kad operatīvās darbības pasākumi tiek veikti pēc kriminālprocesa uzsākšanas, tādā veidā nepiemērojot Kriminālprocesa likuma 11.nodaļā ietvertās speciālās izmeklēšanas darbības. Atbilstoši Operatīvās darbības likuma 18.panta otrajai daļai operatīvās darbības process var sākties pirms kriminālprocesa uzsākšanas, tas var norisēt kriminālprocesa laikā un turpināties pēc tā pabeigšanas. Savukārt atbilstoši Kriminālprocesa likuma 210.pantam speciālās izmeklēšanas darbības var veikt tikai esoša kriminālprocesa ietvaros. Speciālās izmeklēšanas darbības un operatīvie pasākumi pēc to rakstura ir līdzīgi, tāpēc būtu visnotaļ kritiski jāuzlūko tas, ka pēc kriminālprocesa uzsākšanas tiek piemēroti operatīvās darbības pasākumi, nevis speciālās izmeklēšanas darbības. Par šo aspektu savu kritiku ir izteikuši vairāki juristi, piemēram, prof. Ārija Meikališa un prof. Kristīne Strada-Rozenberga aicināja likumdevēju pārdomāt, vai tiešām pamatota ir situācija, kad, neraugoties uz speciālo izmeklēšanas darbību esamību kriminālprocesā, joprojām tiek pieļauta un dažkārt par stimulēta visai plaša operatīvās darbības pasākumu rezultātu izmantošana pierādīšanā un vai tomēr nebūtu pienācis laiks

³¹ Šajā sakarā sk. arī Rusanovs E., Smans A. Operatīvās informācijas ietekme uz procesa virzītāja iekšējās pārliecības veidošanos. Jurista Vārds, 03.11.2015. Nr.43 (895).

³² Satversmes tiesas 2011.gada 11.maija sprieduma lietā Nr.2010-55-0106 20.3.punkts.

atteikties no pārāk vispārīgā un plašā operatīvās darbības pasākumu rezultātu izmantošanas pierādīšanā pieļāvuma.³³

Šādas situācijas rezultātā, kad uzsākta kriminālprocesa ietvaros tiek veikti operatīvās darbības pasākumi nevis speciālās izmeklēšanas darbības, tiesai atbilstoši apstrīdētajai normai tāpat varētu nākties atteikt apsūdzētajam iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu. Savukārt, ja kriminālprocess tiktu izmeklēts, veicot speciālās izmeklēšanas darbības, kriminālprocesā iesaistītajai personai, kurai ir tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem pēc pirmstiesas procesa pabeigšanas, tostarp apsūdzētajam, būtu tiesības iesniegt pieteikumu izmeklēšanas tiesnesim, lūdzot iepazīstināt to ar nepievienotajiem materiāliem. Šādā gadījumā izmeklēšanas tiesnesis izvērtē pieteikumu, ņemot vērā materiālu iespējamo nozīmi kriminālprocesā un pieļautos cilvēka tiesību ierobežojumus, un var liegt iespēju iepazīties ar nepievienotajiem materiāliem, ja tas var būtiski apdraudēt kādas kriminālprocesā iesaistītās personas dzīvību, veselību vai ar likumu aizsargātās intereses vai ja tas aizskar tikai trešās personas privātās dzīves noslēpumu. Turklāt kriminālprocesā iesaistītā persona, kura iepazīsinies ar krimināllietai nepievienotajiem materiāliem, var pieteikt lūgumu procesa virzītājam par šo materiālu pievienošanu krimināllietai.³⁴

Ievērojot iepriekšminēto, situācijā, kad uzsākta kriminālprocesa ietvaros speciālo izmeklēšanas darbību vietā tiek veikti operatīvās darbības pasākumi, kriminālprocesā iesaistītās personas, tostarp apsūdzētais, tiek nostādīts procesuāli neizdevīgākos apstākļos gadījumā, ja vēlas iepazīties ar materiāliem, kuri netiek pievienoti krimināllietai.

10. Visbeidzot atbildot uz tiesneša jautājumu, vai tiesai būtu jāpiešķir pilnvaras izvērtēt iespēju ļaut iepazīties apsūdzētajam vai viņa aizstāvim ar operatīvās darbības pasākumu gaitā iegūtajām ziņām, kas ir klasificējamas kā ierobežotas pieejamības informācija, norādāms, ka atbilstoši pašreiz spēkā esošajam regulējumam ir grūti nošķirams, kuros gadījumos informācija ir klasificējama kā ierobežotas pieejamības informācija un kuros, kā valsts noslēpums. Atbilstoši Operatīvās darbības likuma 24.panta pirmajai daļai operatīvās darbības pasākumu gaitā iegūtā informācija ir klasificējama kā ierobežotas pieejamības informācija vai valsts noslēpuma objekts. Jebkurā gadījumā operatīvās darbības pasākumu gaitā iegūtā informācija ir klasificējama informācija. To var klasificēt, pirmkārt, kā ierobežotas pieejamības informāciju, otrkārt, kā valsts noslēpuma objektu. Tiesību doktrīnā ir izteikts viedoklis, ka nepieciešams izvērtēt Operatīvās darbības likumā noteikto operatīvo darbību rezultātā iegūto ziņu par faktiem klasifikāciju, proti, vai šādai informācijai būtu piešķirama valsts noslēpuma nozīme. Gadījumos, ja operatīvās darbības pasākumu gaitā iegūtā informācija satur informāciju par valsts drošības apdraudējumu un ar to saistītiem procesiem, tā būtu jānoformē atbilstoši likuma "Par valsts noslēpumu" noteiktajai kārtībai. Taču, ja šāda informācija nesatur ziņas par valsts drošības apdraudējumu un ar to saistītiem procesiem, informācija būtu jānoformē atbilstoši Informācijas atklātības likuma prasībām. Tādējādi tiktu noteikts skaidrs tiesiskais regulējums un līdz ar to arī praktisks lietojums, lai kriminālprocesā izmantotu operatīvās darbības pasākumu laikā iegūtās ziņas par faktiem.³⁵

Tiesībsargs pievienojas minētai atziņai, ka Operatīvās darbības likumā būtu precīzāk jādefinē kritēriji, pēc kuriem informācijai ir piešķirams valsts noslēpuma statuss, un pēc

³³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās. Jurista Vārds, 18.08.2009, Nr.33. Minētā sakarā sk. arī Matisāns L. Operatīvā darbība un pierādījumi kriminālprocesā. Jurista Vārds. 12.04.2011. Nr.15 (662).

³⁴ Kriminālprocesa likuma 231.panta 2.-4.daļa.

³⁵ Zanders A., Klāviņa G. Operatīvās darbības pasākumos iegūto ziņu par faktiem izmantošana kriminālprocesā. Socrates. 2020, Nr.2 (17). 115.lpp.

kuriem ierobežotas pieejamības informācijas statuss. Šobrīd Operatīvās darbības likumā nav rodamas skaidras norādes, tāpēc tas ir vienīgi atkarīgs no operatīvā darbības subjekta izvērtējuma. Tas savukārt var apgrūtināt jau vēlāk tiesas pieeju šādas informācijas izvērtējumā, lemjot par to, vai ļaut iepazīties apsūdzētajam ar operatīvās darbības materiāliem, kuri nav pievienoti krimināllietai un kuri attiecas uz pierādīšanas priekšmetu.

Taču, ja šāda skaidra kārtība pastāvētu un būtu skaidri nodalāms, kura operatīvās darbības pasākumu gaitā iegūtā informācija ir klasificējama kā ierobežotas pieejamības informācija, tiesa, ievērojot ar kriminālprocesu aizsargājamās intereses un sabiedrības drošības intereses, varētu lemt par iespēju ļaut iepazīties apsūdzētajam ar šāda veida informāciju.

Ar cieņu
tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu